

Bitek Kent: Balıkesir

Fotoğraflar: Ara Güler

Yapı Kredi Yayınları - 1919

Bitek Kent: Balıkesir

Kitap Editörü: Filiz Özdem
Düzeltili: Fahri Güllüoğlu

Fotoğraflar: Ara Güler

Grafik Tasarım: Nahide Dikel
Grafik Uygulama: Arzu Çakan - Akgül Yıldız

Renk Ayrımı: 7 Renk
Baskı: Promat AŞ.
E-5 Karayolu Üzeri Haramidere Mevkii / Avcılar

1. Baskı: İstanbul, Kasım 2003
ISBN 975-08-0672-7

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2003

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
Bilgi Hattı: (0 212) 473 0 444
<http://www.yapikrediyayinlari.com>
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://www.estore.com.tr/bulvar/yky>
www.teleweb.com.tr

İÇİNDEKİLER

6 • SUNUŞ: BİTEK KENT: BALIKESİR

ŞEHRİN GENEL TARİHİ

- 11 • Antik Dönemde Balıkesir / Halime Hüryılmaz
- 31 • Bizans Çağında Balıkesir / Zeynep Mercangöz
- 51 • Ortaçağ Türk Tarihinde Balıkesir ve Çevresi / Aynur Durukan
- 73 • Osmanlı Döneminde Balıkesir-Tarihi ve Nüfus Hareketleri /
Necmi Ülker
- 91 • Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Müslümanlarla
Gayri Müslimlerin Birlikte Yaşama Tecrübesine Anadolu'dan
Bir Örnek: Balıkesir / İsmail Arslan
- 113 • Milli Mücadele'de Balıkesir / Metin Ayışığı

KÜLTÜR-SANAT-DOĞA ZENGİNLİKLERİYLE BALIKESİR

- 141 • Balıkesir ve Çevresindeki Türk Dönemi Yapıları /
Aynur Durukan
- 185 • Balıkesir'in Tarihi Kent Dokusu ve Sivil Mimari Örnekleri /
Murat Çetin
- 193 • Balıkesir Halk Edebiyatı / Ali Duymaz
- 215 • Balıkesir Halk Kültürü / Ali Duymaz
- 249 • Balıkesir Kültürüne Hizmet Eden Bilgin, Yazar ve Şairler /
Abdülkerim Gülhan
- 275 • Manyas Kuş Cenneti/ Selim Somçağ

SOSYO-EKONOMİK YAPISIYLA BALIKESİR VE ÇEVRESİ

- 283 • Edremit, Burhaniye, Gönen, Bandırma, Bigadiç, Havran,
Sındırgı, Erdek/ Zekeriya Özdemir
- 325 • Ayvalık / Ahmet Yorulmaz

TÜRK EDEBİYATINDA BALIKESİR

- 357 • Edebiyatta Balıkesir / Selahattin Özpalabıyıklar

Balıkesir Tarihi Kent Dokusu ve Sivil Mimari Özellikleri

Murat Çetin*

Balıkesir kentinde günümüze ulaşabilmiş sivil mimarlık örnekleri ve bunların bir arada buldukları doku, kent içinde çok sınırlı bir alan oluşturmaktadır. Ancak, bu küçük ama nitelikli alan, mimarlık ve kent tarihi açısından çok önemli özellikler sergilemektedir. Ne yazık ki, bu dokunun yöresel mimarisi, çağdaş mimarlık anlayışlarının gelişmekte olduğu ülkelerde görülen deformasyon doğrultusunda ve daha çok ekonomik dinamiklerin etkisi altında üretilen bilinçsiz yeni yapılaşmanın baskısı altında kalmaya devam etmektedir.

Balıkesir kentinin en eski yerleşim yerleri olan Aygören, Dumlupınar, Karaoğlan, Hacı İsmail ve Karesi mahalleleri, 1977 yılında sit alanı içine alınmıştır. 1981 yılında ise sivil mimarlık örneklerinin de yer aldığı çeşitli koruma kararları alınmış, yeni tescil listeleri oluşturulmuş ve bu bölgenin Koruma-Geliştirme İmar Planı yapılması gereği ortaya konmuştur. Ancak, 1982 yılından itibaren Koruma İmar Planlaması ilkeleri doğrultusunda sürdürülen çalışmalar, 1986 yılında alınan bir dizi kararla daha önce tescillenmiş yapıların büyük çoğunluğunun tescil listesinden çıkarılması ve sit alanı sınırının da kaldırılması ile sonuçlanmıştır.

Balıkesir'de karakteristik sivil mimarlık örneklerinin önemli bir bölümü kentin ilk geliştiği tarihsel çekirdekte yer alır. Bu alan içinde yapısal farklılık gösteren üç bölge ayırt edilebilir. Birinci Bölge; XX. yüzyıl başlarında ızgara plan üzerine planlanan Aygören ve Dumlupınar mahallelerinden oluşur. Eğimli bir arazide yer alan bölge, işgal sırasında pek çok yangın geçirmiş ve bu yüzden yüzyıl başında yenilenmiştir. Ancak, halen XIX. yüzyıldan kalan yapı örneklerini barındırmaktadır. İkinci bölge ise; bu iki ızgara planlı alan arasında kalan organik dokuya sahip Karaoğlan Mahallesi'dir. Bu bölgede arazi eğimiyle düet yapan kavisli sokaklar ve çıkmaz sokaklardan oluşan organik doku içerisinde yer alan sivil mimarlık örneği konutlar genellikle bozulmuş ve çeşitli tipik öğelerini yitirmişlerdir. Üçüncü Bölge; ticari ve idari merkez içine giren Anafartalar Caddesi'nin kuzeyindeki adaları, Zağnos Paşa Camii ve Hamamı çevresini, Milli Kuvvetler Caddesi'nin her iki yanındaki adaları içine alır. Bu bölge, içinde bazı konut yapıları barındırmakla birlikte, temelde diğerlerinden farklı olarak bir ticaret bölgesidir. Bu

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Mimarlık Bölümü öğretim üyesi.

Şehir merkezindeki şadırvan.
Fotoğraf: Ara Güler

nedenledir ki, daha düzenli, daha yoğun, daha dayanıklı malzemelerden üretilen ve kentteki gayri Müslim varlığını üsluplarıyla yansıtan bir yapılaşmanın izlerini taşır.

Bu bölgede yer alan sivil mimarlık örneklerinin genel özellikleri ise şu şekilde özetlenebilir: Yapılan araştırma sonuçlarına göre, bu bölgelerde korunacak sivil yapıların ortalama parsel büyüklüğü 155,2 m², bina büyüklüğü ise 88.1 m², ortalama katsayısı 2 olarak belirlenmiştir. Bu yapıların %13'üne bahçeden, % 87'sine ise sokak üzerindeki giriş kapısından girilmektedir. Konut yapıların % 80'e varan çoğunluğu ahşap yapılardır. Bu yapılarda taşıyıcı sistem olarak ahşap çatıklar, dolgu malzemesi olarak ise tuğla, kerpiç ve moloz taş kullanılmıştır. Çoğu iki katlı olan bu yapılar arazinin eğiminden ötürü, açıkta kalan bodrum katlar üzerine inşa edilmiş, bu bodrumlar moloz taş malzeme ile yığma olarak yapılmış ve ahşap hatıllarla desteklenmişlerdir. Zemin katlar genellikle giriş katı olarak düzenlenmişlerdir. Zemin katlar, ağırlıklı olarak ahşap iskelet ve dolgu duvarlarla oluşturulmuş olmasına rağmen bazı yapılarda bodrum kat duvarlarının devamı şeklinde moloz taş malzeme ile yığma olarak yapılmışlardır. Zemin kat duvarları ve üst kat bölünmeleri ahşap iskelete göre biçimlenmiştir. Bu ahşap iskeletin üzeri ahşap bağ-

Fatı Çeşmesi. Fotoğraf: Ara Güler

SARI KÖŞK GİRİŞ CEPHESİ

- SIVA DÖKÜLMESİ
- RUTUBET
- SIVA DEFORMASYONU

Şekil I. Kâzım Özalp Sokak'ta bulunan ve Sarı Köşk olarak bilinen ahşap yapının Balıkesir Üniversitesi Mimarlık Bölümü Restorasyon Ana Bilim Dalı tarafından gerçekleştirilen röleve projesi.

Sivil mimariye bir örnek.
Fotoğraf: Ara Güler

dadi veya lata ile kaplanmış olup üzeri sıvanmıştır. Bu yapıların bir kısmı sıva ile kaplanmış ve üzeri ki-reç ile badanalı iken (Şekil 1), diğer bir kısmı enine ahşap kaplama ile masif olarak kaplanmış durumdadır (Şekil 2). Ahşap malzeme çoğunlukla boyanmadan doğal renginde bırakılırken bazı durumlarda beyaz renge boyanmıştır. Yığma ve ahşap sistemlerin bir arada kullanıldığı bu yapıların arasında gerek mekân örgütlenmesi gerekse cephe özellikleri bakımından öne çıkan yapılardan en önemlilerinin başında Paşa Konağı adıyla da bilinen eski bir konak sayılabilir. Mütevazı iç süslemeleri ile de kendinden söz ettiren yalı, uzun süre bakımsızlık nedeniyle yıpranmış, ancak Balıkesir Valiliği'nin girişimleriyle restore edilen yapı kamusal amaçlarla yeniden işlevlendirilmektedir. Bunun yanı sıra, Aygören Mahallesi'nde ve Kâzım Özalp Sokak üzerinde yer alan diğer bazı yapılar da önemli sivil mimari örnekleri olarak sayılabilir. 2 Nolu Pafta, 40 Nolu Ada ve 1 Nolu parselde yer alan Sütunlu Köşk, aynı sokak üzerinde 2 Nolu Pafta, 30 Nolu Ada ve 4 Nolu parselde yer alan Sarı Köşk tipolojik özellikleri yansıtan sivil mimarlık örnekleri arasında önemli yer tutar. Sivil mimari mirasın çoğunluğunu oluşturan ahşap yapıların yanı sıra özellikle 1880-1900 yılları arasında taş yapıların da yapıldığı görülür. Çoğunlukla iki katlı olan taş yapıların dış duvarları yığma olarak kesme taştan yapılmış ve taşlar derzlenerek vurgulanmıştır. Kesme taş duvarlar sıvasız (Şekil 3), moloz taş yapılar ise sıvalı olarak inşa edilmiştir. Kapı ve pencereler yontma taş kullanılarak oluşturulmuştur. Kiremit örtülü çatıların ön yüzleri tuğladan yapılmış düz alınlıklara sahiptir. Kat araları ve üst kat çatı seviyeleri silmeler ile vurgulanmıştır (Şekil 4). Bazı yapıların ikinci katlarında, genellikle cephe ortasında küçük ve demir dar balkonlar bulunur.

Yapıların planları incelendiğinde şu özellikler dikkat çeker. Genellikle iki yanında odaların bulunduğu orta sofalı bir mekân örgütlenmesine sahip yapıların bazılarında, zemin kat ile üst kat arasında küçük bir galeri veya odalardan oluşan, bütün katı kaplamayan, diğer bir deyişle zemin katın devamı niteliğinde bir ara kat bulunur. Üst katların yaklaşık % 88'i çıkmalıdır. Dolayısıyla yaşama mekânı olan üst katların genişletilmeye çalışıldığı dikkati çeker. Ancak buna rağmen geleneksel sivil mimari dokusunda çatı katı veya çekme katlara rastlanmaz.

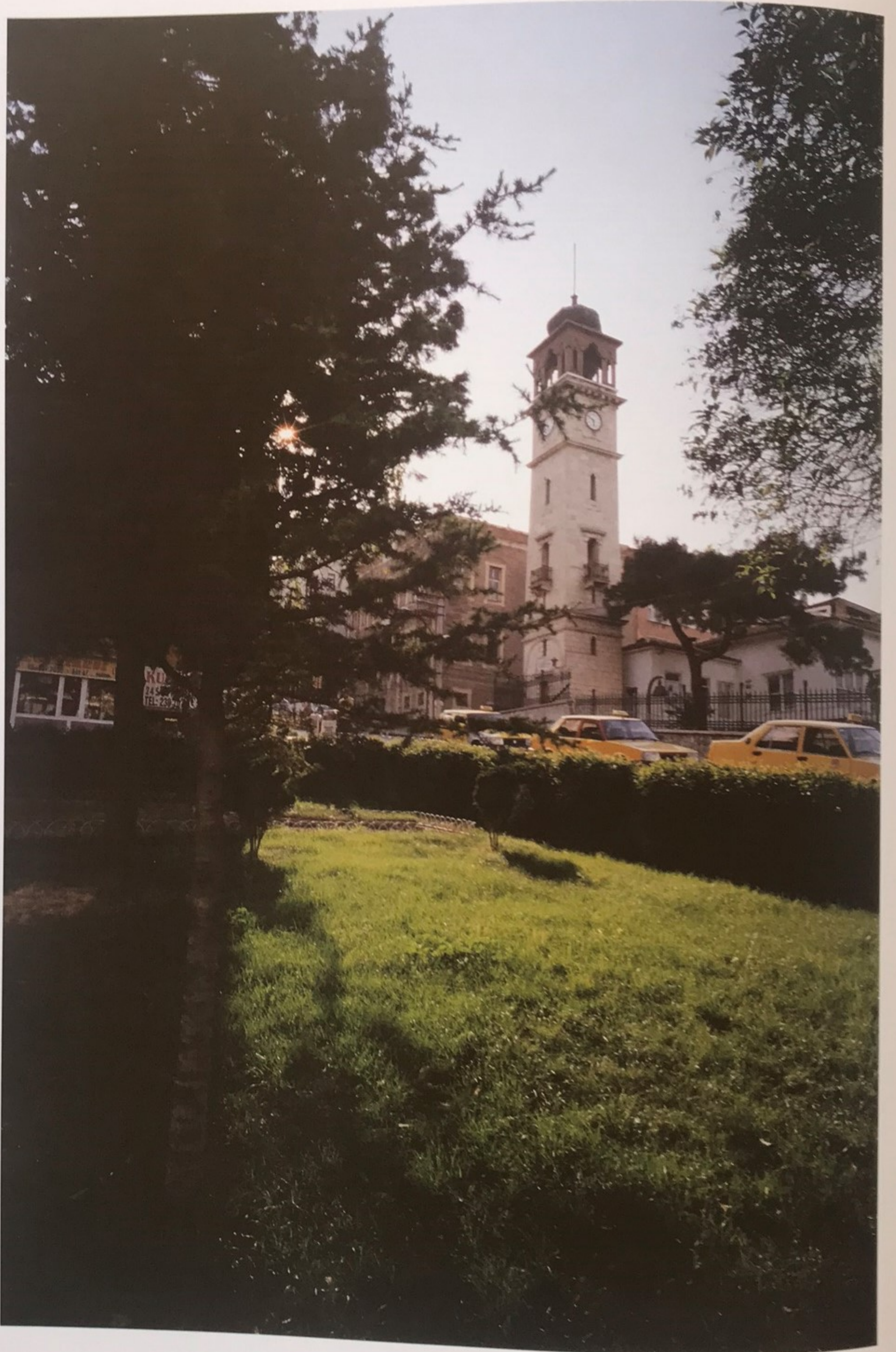
Şekil 2. Kâzım Özalp Sokak'ta bulunan ve Sütunlu Köşk olarak bilinen ahşap yapının Balıkesir Üniversitesi Mimarlık Bölümü Restorasyon Ana Bilim Dalı tarafından gerçekleştirilen röleve projesi.

Şekil 3. Kâzım Özalp Sokak girişinde ve Saat Kulesi'nin karşısında bulunan 5 nolu Ada ve I nolu Parselde yer alan, Ziraat Bankası'na ait taş yapının ön cephe çizimi.

Şekil 4. Balıkesir Valiliği tarafından restore edilmek koşuluyla Balıkesir Sanat Fotoğrafçıları Derneği'ne tahsis edilen Ulus Sokak, 2 nolu Pafta, 2 nolu Ada ve 20-21 parsellerde birlikte yer alan taş ve ahşap yapılar.

Saat Kulesi.
Fotoğraf: Ara Güler

Yapıların dış görünüşleri ile ilgili olarak şu özellikler vurgulanabilir: Sivil mimarlık örnekleri genellikle 1 veya 2 katlı olmalarına rağmen kat yükseklikleri oldukça fazladır (3-3.40 m). Sivil mimari doku sade ve yalın bir karaktere sahiptir. Geleneksel konutlarda gözlenen en belirgin cephe hareketi girişlerin oluşturduğu girintiler ve üst katlardaki çıkma ve balkonlardır. Tek veya çift taraflı merdivenlerle ulaşılan ve ahşap kolonlu bir revakla korunarak geri çekilmiş bulunan girişler, Balıkesir evlerinin en önemli özelliklerindedir. Çıkmalı yapılar, kendi içlerinde Düz Çıkmalı, Köşe Çıkmalı ve Testere Çıkmalı yapılar olarak gruplandırılabilir. Düz çıkmalar cephede ağırlıklı olarak simetrik bir düzen oluştururlar. Ahşap ve taş yapıların cephe düzeninde, dikey dikdörtgen pencerelerin en/boy oranı 1/1.5 ile 1/2 arasında değişir. Bazı yapılarda bu oranın zemin kat pencerelerinde büyüdüğü, üst katlarda ise küçüldüğü gözlenebilir. Taş yapılarda pencere üstlerinde kemerlere rastlanabilmekte, ahşap yapılarda ise ancak zemin kat pencerelerinde kemerli örnekler görülebilmektedir. Taş yapıların pencere alt ve üstlerinde çoğunlukla süslemeler görülür. Daha çok üzeri sabit düşey sürmeli (giyotin) pencerelerin kullanıldığı gözlenir. Alt kat pencerelerinde süslemeli demir parmaklıklar görülebilir. Yapı cephelerinde gözlenen sadelik yapı içlerinde de devam eder. Bu bağlamda, kalem işi duvar ve tavan tezyinatına rastlanmaz. Buna karşılık, basit ahşap tavan süsleri gözlenebilir.

Konutlar dışında, sivil mimari birikimden geriye kalanlar arasında birkaç hamam, çoğunlukla yapı cephelerine bitişik olarak bulunan çeşmeler, Saat Kulesi ve Şadırvan'dan başka çok fazla eser bulunmamaktadır. Ancak, Erken Cumhuriyet Dönemi'nden kalma önemli kamusal yapılar ile yine bu dönemden günümüze gelebilen ve gün geçtikçe sayıları azalan önemli konut stoğu halen varlıklarını sürdürmektedirler.

Tüm bu yapıların çoğunda, düzenli bakım eksikliği ve iklimsel koşullar nedeniyle önemli bozulmalar meydana gelmiştir. Ayrıca, avlulara ve eski yapılara bitişik yeni ekler ve müstemilat yapıları da sivil mimari karakterin ve doku bütünlüğünün bozulmasında önemli etkenlerdir. Kentin bugünkü genel görünümü, geçirdiği toplumsal değişim süreci ve kentsel gelişim evrelerini açıkça yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- Birol, G., Çetin, M. (2003); "A Callous Diversion from A Livable Stage-Set; The 75 Year Story of A High-Market Street", 2. *Uluslararası Yaşanabilir Çevreler ve Mimarlık Kongresi Bildirileri*, 1-4 Temmuz, Trabzon, s. 309-316.
- Çetin, M., Birol, G., (2003); "Ideology versus Tradition; a Struggle over the Plan of A Western Anatolian Town", 10. *ISUF Bildirileri*, 3-6 Temmuz, Trani (Bari, İtalya).
- Çetin, M., Doyduk, S., (2003); "Balıkesir Tarihi Kent Merkezine Bir Yeniden Canlandırma Önerisi", *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildirileri*, 11-13 Haziran, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi - İstanbul, s. 315-321.
- Tunga, S., (1997); "Balıkesir Tarihi Sit Bölgesinde İmar Planlarına Göre Yapılan Yapılaşmanın Kent Dokusu Üzerine Etkisi ve Örnek Çalışmalar", Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.